

ઘો.૧૦ ના ગુજરાતી (પ્રથમભાષા)ના પાઠ્યપુસ્તકનું મૂલ્યાંકન

ડો.અશોક પટેલ
એસ.યુ.એલ.કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન
વાસના-અમદાવાદ-૦૭

અનુક્રમણિકા

૧. બાહ્ય લક્ષણોને આધારે

- મુખપૃષ્ઠ
- પૃષ્ઠસંખ્યા
- કિંમત
- કદ અને આકાર
- કાગળ
- છાપકામ
- બાંધણી

૨. આંતરિક લક્ષણોને આધારે

- વિષયવસ્તુની ગોઠવણી
- વિષયવસ્તુનું સ્વરૂપ
- વિષયવસ્તુની સ્પષ્ટતા
- ભાષા અને શૈલી
- મૂલ્યોનું પ્રતિસ્થાપન
- અનુબંધ
- ચિત્રો
- વ્યાકરણ સાથે અનુબંધ
- ટીપ્પણ
- સ્વાધ્યાય
- પ્રોજેક્ટ/પ્રવૃત્તિઓ
- ભાષા અભિવ્યક્તિ

બાહ્ય લક્ષણોને આધારે

- મુખપૃષ્ઠ :** ઘો.૧૦ના ગુજરાતી-પ્રથમભાષાના પાઠ્યપુસ્તકના મુખપૃષ્ઠ પર પ્રખર સમાજસુધારક કવિ અને લેખક વીર નર્મદનું ચિત્ર આપેલું છે. ગુજરાતના ગૌરવસમા એવા આ વ્યક્તિત્વથી વિદ્યાર્થીઓ પરિચિત થાય અને તેમણે કરેલા કાર્યોની કદર કરીને પોતાના જીવનમાં ઉતારે તે માટે પાછલા આવરણ પર તેમનો પરિચય પણ છાપેલ છે. મુખપૃષ્ઠ પર છાપેલ ચિત્ર દ્વારા જ કવિ નર્મદનો આંતરિક પરિચય મળી જાય તેવું આકર્ષક ચિત્ર છે. જેમાં તેમની મુખમુદ્રા, તેમના હાવભાવ અને તેમનો પહેરવેશ આંખને જકડી રાખે છે.
- પૃષ્ઠસંખ્યા:** કુલ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૧૬૦ છે. જે ઘો.૮ કરતાં ૨૮ પેજ ઓછી છે.
- કિંમત:** ઘો.૧૦ના ગુજરાતીના પાઠ્યપુસ્તકની કિંમત રૂ.૨૨ છે. જે સર્વ વિદ્યાર્થીઓને પોષાય તેમ છે.
- કદ-આકાર:** પાઠ્યપુસ્તકનું કદ ખૂબ જ પ્રમાણસર છે. જેથી વિદ્યાર્થીઓ સરળતાથી પકડી શકે, સરળતાથી ઉપયોગ કરી શકે. લેવા-મૂકવા અને પકડવામાં સરળ પડે તેવું કદ છે.
- કાગળ:** કાગળ ગુણવત્તાની દૃષ્ટિએ મધ્યમ પ્રકારનો છે. સફેદીની બાબતમાં જરૂર થોડો અસંતોષ રહે છે. કાગળની સાઇઝ કાઉન સાઇઝ છે.
- બાંધણી:** મજબૂત, સાદી અને લાંબો સમય સુધી તૂટે નહીં તેવી છે.

આંતરિક લક્ષણોને આધારે

- વિષયવસ્તુની ગોઠવણી :** પાઠ્યપુસ્તકમાં પદ્ય એક સાથે આગળના ભાગમાં રજૂ કરેલ છે ત્યારબાદ ગદ્ય વિભાગ અને છેલ્લે વ્યાકરણ-લેખન વિભાગ છે. શરૂઆતમાં ૧૩ પદ્ય, ૧૪ થી ૨૫ ક્રમાંકે ગદ્ય રજૂ કરેલ છે. વ્યાકરણ વિભાગમાં કુલ છ પ્રકરણમાંથી પ્રથમ પાંચ પ્રકરણ વ્યાકરણના છે અને છેલ્લું છઠ્ઠું પ્રકરણ લેખન રચના અંગેનું છે.

કૃતિઓની ગોઠવણીમાં પદ્યની કૃતિઓ કર્તાના સમય પ્રમાણે મૂકેલ છે. એટલેકે જૂના કવિઓની કૃતિ શરૂઆતમાં અને નવા કવિઓની કૃતિઓ પાછળના ક્રમે મૂકેલ છે. જ્યારે ગદ્યની કૃતિઓ માટે કોઈ ચોક્કસ બાબતને લક્ષમાં રાખી હોય તેવું પ્રથમ દૃષ્ટિએ લાગતું નથી. નથી તે કર્તાના સમય પ્રમાણે કે નથી “સરળતાથી કઠિન તરફ”ના ક્રમમાં. આમ ગદ્યની કૃતિ કયા હેતુથી ગોઠવાયેલ છે તે સરળતાથી જાણી શકાતું નથી.

**વિષયવસ્તુનું
સ્વરૂપ :**

ધો.૧૦ ના ગુજરાતીના પ્રથમભાષાના પાઠ્યપુસ્તકમાં પદ અને ગદ્યમાં વિવિધ પ્રકારના સ્વરૂપોની કૃતિઓનો સમાવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે. જેમકે પદ્યમાં ૪ પદ, ૩ સોનેટ અને દુહા-મુક્તક-છપ્પા-ચોપાઇ-ઉખાણા, ખંડકાવ્ય, કાફી, લોકગીત અને ગઝલ વગેરે એક એક મૂકેલ છે. અહીં પદ ૪ છે અને સોનેટ ૩ છે. તેમાંથી એક એક કૃતિ ઓછી કરીને અન્ય પ્રકારની કૃતિઓનો સમાવેશ કરી શક્યા હોત. જે વિદ્યાર્થી માટે વધુ હાયદાકારક સાબિત થાત. તેવી જ રીતે ગદ્યમાં ૩ ટૂંકી વાર્તા, ૫ નિબંધ અને એકએક ડાયરી, આત્મકથા, એકાંકી અને નવલકથાખંડનો સમાવેશ કરેલ છે. અહીં પણ ટૂંકીવાર્તા અને નિબંધની કૃતિઓમાંથી એકાદ ઓછી કરીને અન્ય સ્વરૂપની કૃતિનો સમાવેશ કરી શક્યા હોત. સારું છે કે નિબંધની પાંચ કૃતિઓમાં થોડી વિવિધતા રાખી છે.

વ્યાકરણ વિભાગમાં ઉદાહરણો ચીલાચાલુ, વર્ષોથી લખાતા આવ્યા છે તે જ લેવામાં આવ્યા છે. ઉદાહરણો નવીન આજની પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને કે પાઠ્યપુસ્તકની કૃતિઓમાંથી લીધા હોત તો વિદ્યાર્થીઓને વધુ રસ પડત. લેખન વિભાગમાં અહેવાલ લેખન, પત્રલેખન, વિચારવિસ્તાર, નિબંધલેખનની થોડી ચર્ચા કરેલ છે. જે આવકારવા લાયક છે.

**વિષયવસ્તુની
સ્વરૂપાત:**

વિષયવસ્તુની સ્વરૂપાત યોગ્યક્રમમાં થયેલ છે. કૃતિના કર્તાએ કરેલ રચનામાં કોઈ જ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. વિષયવસ્તુ વિશ્વસનીય, પ્રમાણભૂત અને આધારભૂત છે. દરેક કૃતિની સ્વરૂપાતમાં કર્તાનો અને કૃતિનો પરિચય આપવામાં આવેલ છે. ત્યારબાદ કૃતિ સ્વરૂપ કરેલ છે. કૃતિના અંતે ટીપ્પણ, ભાષાઅભિવ્યક્તિ અને સ્વાધ્યાય આપવામાં આવેલ છે. વ્યાકરણમાં સ્વરૂપાત આગમન-નિગમન પદ્ધતિનો ઉપયોગ વધુ પ્રમાણમાં કર્યો હોત તો વિદ્યાર્થીને વધુ રસ પડત.

ભાષાશૈલી:

પસંદ કરેલ તમામ કૃતિઓની ભાષા સરળ છે. તેમજ વિવિધ કર્તાઓએ પોતાની આગવી શૈલીમાં કૃતિઓની રચના કરેલ છે તે મુજબ વિદ્યાર્થીઓ પણ વિવિધ ભાષાશૈલીથી પરિચિત થાય તેવી કૃતિઓ છે. મોટાભાગની કૃતિઓમાં શૈલી પ્રવાહી, રસપ્રદ અને આનંદદાયી છે.હા...વ્યાકરણની સ્વરૂપાતમાં પ્રવાહીતા ઓછી જોવા મળે છે.

મૂલ્યોનું

પ્રતિસ્થાપન :

વિદ્યાર્થીઓમાં વિવિધ પ્રકારના મૂલ્યોનું સ્થિર થાય તેવી વિવિધ કૃતિઓ પસંદ કરવામાં આવેલી છે. દા.ત. “ભક્તિ પદારથ” અને “મનનો ડગ” દ્વારા આધ્યાત્મિકતા, “છપ્પા” દ્વારા વિદ્યા, નીતિ, સદાચાર, ઉદ્યમ વગેરેનો મહિમા, “તીર્થોત્તમ”માં વાત્સલ્યભાવના, “સ્ત્રીકેળવણી” નિબંધમાં સ્ત્રીનો

મોભો અને મહત્વ, “સોનાનાં વૃક્ષો” દ્વારા સ્વાર્થવૃત્તિનો ત્યાગ વગેરે ગુણો વિદ્યાર્થીમાં વિકસે તેમ છે.

અનુબંધ:

ગુજરાતી વિષયનો અનુબંધ અન્ય વિષયો સાથે બાંધવામાં પાઠ્યપુસ્તક કેટલેક અંશે સફળ થયું છે. જેમકે, અતિજ્ઞાન, સ્ત્રીકેળવણી, પૃથિવીવલ્લભ વગેરેનો અનુબંધ ઇતિહાસ સાથે જોડી શકાય તેમ છે. તીર્થોત્તમનો અનુબંધ નાગરિકશાસ્ત્ર સાથે જોડી શકાય તેમ છે. તીર્થોત્તમ, છકડો, સોનાનાં વૃક્ષો વગેરેનો સંબંધ વિજ્ઞાન-ભૂગોળ સાથે જોડી શકાય તેમ છે.

ચિત્રો:

પાઠ્યપુસ્તકમાં કર્તાનો પરિચય આપવામાં ચિત્રોનો ઉપયોગ કરેલ છે. ચિત્રો રંગીન નથી, પરંતુ આકર્ષક છે.

વ્યાકરણ સાથે અનુબંધ:

ધો.૮-૯માં વ્યાકરણનું પુસ્તક અલગ આપવામાં આવ્યું છે તેમ ધો.૧૦ માં પણ વ્યાકરણનું પુસ્તક અલગ આપવામાં આવેલ છે. આમ છતાં દરેક કૃતિના અંતે ભાષા અભિવ્યક્તિ આપવામાં આવેલ છે તેમાં વ્યાકરણ વિષયક જરૂરી ચર્ચા પણ કરેલ છે. જેમાં કૃતિમાં કોઈ વિશિષ્ટ રીતે વ્યાકરણનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હોય તેની નોંધ લેવાડાવી છે જે અત્યંત રસપ્રદ છે.

ટિપ્પણ:

દરેક કૃતિના અંતે ટિપ્પણ આપવામાં આવેલ છે. જેમાં જે તે કૃતિમાં આવતા અપરિચિત શબ્દો, કહેવતો, રૂઢિપ્રયોગો વગેરેનો અર્થ આપેલ છે. કેટલીક કૃતિના ટિપ્પણ વિગતવાર આપેલ છે. જેથી ભૂતકાળમાં એકાદવાર સંભળાયેલ શબ્દને પણ વિદ્યાર્થી ફરીથી યાદ કરી શકે.

સ્વાધ્યાય:

દરેક કૃતિના અંતે સ્વાધ્યાય આપેલ છે જ. જે એક માર્ગદર્શનરૂપે છે. આપેલ સ્વાધ્યાયમાં સમૃદ્ધિ લાવવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે. પાઠ્યપુસ્તકમાં આપેલ સ્વાધ્યાયમાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

પદ વિભાગ :- એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો – ટુંકમાં ઉત્તર આપો – પંક્તિની સમજૂતિ આપો – જોડણી સુધારો. જેમાં પંક્તિની સમજૂતિ આપો જે વિભાગ ખૂબ જ રસપ્રદ અને આકર્ષક છે.

ગદ્ય વિભાગ :- એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો – બે ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર આપો – સવિસ્તાર સમજાવો – જોડણી સુધારો – રૂઢિપ્રયોગોના અર્થ આપો – કોણ બોલે છે અને શા માટે?

પદ અને ગદ્ય બંને વિભાગમાં આટલું કરો નામનો વિભાગ બાળકોના સર્વાંગી વિકાસ માટે ખૂબ જ રસપ્રદ છે. આમ છતાં ભાષાના તમામ કૌશલ્યોનો વિકાસ થાય તેવા પ્રશ્નોનો સ્વાધ્યાયમાં અભાવ વર્તાય છે.

આટલું કરો : દરેક કૃતિના અંતે જે તે કૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને “આટલું કરો” વિભાગમાં કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ સોંપવામાં આવી છે. જે દાદ માંગી લે તેવી છે. આ પ્રવૃત્તિઓથી બાળકોની ભાષા અભિવ્યક્તિ તેમજ ક્રિયાશીલતામાં વધારો થશે જ. આ પ્રવૃત્તિઓ બાળકો પોતાના ઘેર કે શાળામાં કરી શકે તેમ છે. કેટલીક પ્રવૃત્તિઓમાં ચોક્કસ પ્રકારનું કામ સોંપવામાં આવેલ છે. દા.ત. અભિનય કરો, એકત્ર કરો, મુલાકાત લો, ચર્ચા કરો, વગેરે કૃતિને આધારે ચોક્કસ પ્રવૃત્તિઓ સોંપી છે.

ભાષા અભિવ્યક્તિ: દરેક કૃતિના અંતે ભાષા અભિવ્યક્તિ વિભાગ દ્વારા વિદ્યાર્થીની ભાષા અભિવ્યક્તિ વિકસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ માટે જે તે કૃતિમાં આપેલ વિષયવસ્તુમાંથી કેટલાંક ઉદાહરણો ટાંકીને તેની વિશેષતા અંગેની સમજ આપવામાં આવી છે. દા.ત.

શક્ય તેટલા ઓછા શબ્દો દ્વારા ભાવને વ્યક્ત કરવાની શૈલીને લાઘવ કહે છે. નીચેનાં ઉદાહરણ જુઓ : “ ખુશી કરતાં મને અજાયબી વધારે થઈ.” આ વાક્ય લાઘવ સિવાય આ પ્રમાણે લખાય,.; મને જેટલી ખુશી થઈ એના કરતાં અજાયબી વધારે થઈ.”

“દૂઝ્યા કરે છે કેટલા ચે. ઘા રહી રહી” એ પંક્તિ જુઓ. અહીં “ઘા દૂઝવા” એવા રૂઢિપ્રયોગનો આગવો ઉપયોગ કરી કવિએ ભાષાની સર્જનાત્મકતા સિદ્ધ કરી છે.

